

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XIII - XIV

RECUEIL DES TRAVAUX A L'HOMMAGE
DU PROFESSEUR RADOVAN SAMARDŽIĆ,
MEMBRE CORRESPONDANT DE L'ACADEMIE SERBE
DES SCIENCES ET DES ARTS, A L'OCCASION
DE SON SOIXANTIEME ANNIVERSAIRE

BELGRADE 1982—1983.

Нада КЛАИЋ

Филозофски факултет
Загреб

О ФИРЕНТИНСКОЈ „КОЛОНИЈИ” НА ЗАГРЕБАЧКОМ ГРАДЕЦУ ПОТКРАЈ XIV СТОЉЕЋА

Кад је 1242. године татарска војска пројурила данашњим Загребом настрјећи ухватити краља Белу IV и његове дворјанике који су бјежали према југу, оставила је за собом пустош. Татари додуше нису ништа могли учинити краљевској утврди која је стајала на већем брежуљку уз поток Медвешчак, али су зато уништавали бискупско и краљевско подграђе. То су била отворена насеља, исто као и остала варошка насеља у то вријеме у Славонији, јер средња Европа није од доласка Мађара, последњих номада дошљака, знала више што су то коњаници пљачкаши. Зато су и толики ужас изазвали татарски освајачи, пред којима је бјежало све што је могло напустити домаће отњиште. Највише су страдала она отворена насеља која су се налазила на тзв. војничкој цести која је Подунавље спајала с Јадраном, а пролазила је и кроз Загреб.

Пошто је једва спасио главу, краљ је, враћајући се кући кроз Славонију, покушао бар нешто учинити за пострадале становнике. У ошћој бојазни да ће се Татари вратити, Бела IV излази у сусрет молбама становника свога, краљевског Загреба¹ и одобрава им не само опсежне повластице које су сами

¹ Од оснотка бискупије 1094. год., териториј је данашњег средишта Загреба (Горњи град, Каптол и Трг Републике) био углавном подијељен на два дијела, између којих је текao поток Медвешчак (данас Ткалчијева улица и сјеверна страна Трга Републике). Наиме, краљ Ладислав I Арпадовић је дотадашњи свој посјед у Загребу подијелио тако што је бискупу поклонно читаво подручје које се налазило источно од Медвешчака, дакле на његовој лијевој обали све до утока потока у Саву. Све што је било западно од потока, уз његову десну обалу припадао је и даље под краљевску утврду, која се налазила на брду Градецу (данас Горњи град). То је краљевски Загреб, који се од пресељења варошана на брдо 1242. почиње називати Градецом.

саставили² него им допушта да се преселе на његово брдо Градец. Ондје смију уз краљевску утврду подизати своје нове куће и пресељавати старе из подграђа, с обале потока, али морају краљу обећати да ће ново насеље на брду утврдити најчвршћим зидом (*muro firmissimo*).³ И доиста, за неколико су година градски бедеми били готови и „слободна краљевска варош на брду Градецу“ (*libera regia civitas de Monte Grecensi*) постаје једини утврђени и зато један од најодличнијих краљевских градова у Славонији. Градец доскора олимп првенство и бискупском Загребу који је с отвореном Лашком веси (*Vicus Latinorum*)⁴ постепено назадовао. Уосталом, ондје је од 1198. бискуп постављао свога суца,⁵ па је и то један од разлога што Загреб није у средњем вијеку могао издржати супарништво краљевске вароши на брду Градецу.

И прије 1242. године становници под краљевском утврдом имали су своју опћинску организацију и, по свој прилици, и свога суца. Најважнија повластица коју су 1242. успјели изборити од Беле IV јест та да њихов судија не попада више под судску власт загребачкога жупана, него, напротив, има „право мача“ (*ius gladii*), тј. право изрицања смртне осуде. Према обавезе којима је краљ мислио оптеретити Градец издајући повластицу 1242. нису биле мале⁶ — обавезе ће се касније смањивати⁷ — предности које је опћина имала као привилегирано насеље, у првом реду за трговину,⁸ привлачиле су одмах након подизања бедема богатше и сиромаше. Тачно је, додуше, да су грађани вјештом одбраном повластица онемогућавали најодличније краљевске миленике, прије свега славонске банове, да им се наметну за господаре, али су, с друге стране, и сами неке великаше молили да

² Наиме, грађани су донијели краљу, који је тада боравио у Вировитици, потписане повластице и слободе и он их је потврдио. Вид.: I. Tkalčić, *Monumenta lib. reg. civitatis Zagrabiae* I, 1889, 15-18 (даље МСЗ).

³ МСЗ I, 17. »Item, iidem cives voluntate spontanea super se assumpserunt, quod expensis propriis dictum montem Grech muro firmissimo communtrent.«

⁴ То је данас Влашка улица.

⁵ Андрија II је на захтјев загребачкога бискупа Доминика допустио да бискуп поставља суца становницима свога дијела Загреба. Вид. МСЗ I, 2-3.

⁶ МСЗ I, 17. Краљ је тада одредио да ће му читава опћина (*universitas civitatis*) бити дужна вршити ове службе (*servicia*): кад краљ пође на војну према Приморју или у Аустрију, грађани ће му морати послати 10 коњаника. А кад буде дошао у њихов град, припремит ће му за ручак 12 волова, 1.000 хљебова и 4 бачве вина. Херцегу, буде ли краљевског рода, дават ће половину. Међутим, имајући у виду обећање грађана да ће се одмах почети утврђивати на брду, краљ им је дао петогодишњи опрост, гако да тешке дужности одређене у повластици нису дошле у обзир.

⁷ Вид. о томе опширније: N. Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, 297 и даље.

⁸ Градец је 1242. добио право одржавања дневног и седмичног тргована, а кад је 1256. била готова црква Св. Марка, добили су право одржавања и годишњег четрнаестодневног сајма на Марково. Вид. МСЗ I, 26.

их заштите.⁹ Тако се већ у XIII стољећу окупило на брду шарено, у начелу доста отмјено друштво. Не изненађује нас, на примјер, што се међу одличним грађанима већ тада, тј. почетком друге половине XIII стољећа, нашао и млетачки трговац *Перин* (Perichinus, Perynus, Perincol), који је не само предстојник краљевске ковнице него и капетан и начелник Градеца. Успјешним трговачким пословима толико се приближио будимском двору да је постао особа посебног повјерења, те је преузимао и тешке дипломатске задатке, па је на једном од таквих 1278. био и убијен. Дакла, као вјешт пословац човјек улагао је стечени капитал у — племићке земље! Без устручавања је куповао посједе осиромашенога племства у Покушљу и стварао своје ново велико властелинство, које је, како се чини, заједно с њим и нестало.¹⁰ Сличан одличан положај, али у сусједном Каптолугу, имали су посљедњих година XIII стољећа Перкинови рођаци, такођер Млечани, браћа *Торуст*, који долазе у непрестане сукобе с грађанима Градеца.¹¹

Међутим, треба посебно нагласити да овакви појединци који би се мимо воље грађана или уз њихов пристанак наметали граду нису ни тада ни касније утврђивали опћинску организацију. Главни разлог што из складне опћинске заједнице не извирују појединци лежи у демократичности опћинских установа, посебно њезине управе. Прије свега, опћина није никог приморавала да прими грађанство. Тко је хтио, могао је мирно боравити у вароши као становник (*habitor*), а не као грађанин (*civis*). Јер и становник је смио, ако је хтио, набављати некретнине на градском подручју. Тек онај становник градске заједнице који је намјеравао ући у градски магистрат, дакле у опћинску управу, затражио би цивитет и с њим би стекао могућност да буде биран у градска вијећа.

Но важно је било свакако и то да нитко није нове досељенике питао нити одакле долазе нити којим језиком говоре. То је главни разлог што је средњовјековни Загреб са своја два главна средишта на сусједним брежуљцима сраштавао у врло чврсту заједницу у којој је интерес појединаца подређиван ономе цјелине. Као и у другим таквим срединама, унутар опћинских граница владала је углавном слога, иако је градска заједница уједињавала заиста врло различите друштвене слојеве, али и „језике“.

Успореди ли се тадашњи живот у граду с оним на ладању, лако се може замјетити предност коју новом насељенику нуди град. Стога, ниткошто случајно, и странац и домаћи човјек често одабиру градско насеље за своје трајно или повремено мјесто бо-

⁹ Одавно је познато како је сам краљ покушао око 1266. наметнути грађанима кнеза Архуна (*Archunum comitem*) за начелника или суца, али су се грађани отпорили и краљ је морао попустити. Вид. *MCZ I*, 39—40.

¹⁰ О њему вид.: Н. Клаић, *нав. дјело*, 285, 286, 317, 335, 347.

¹¹ О њима, између осталог, вид. *MCZ I*, 127—128.

равка. Загребачки Vicus Latinorum у којем су се, по свој прилици још у XI стољењу населили талијански или француски колонисти, јасно је свједочанство о предностима које уживају главна варошка славонска насеља.¹²

Чини се, међутим, да за Арпадовића привлици страних колониста у славонска градска средишта није одвећ велика. Тачно је да у највећој дравској луци, у Вараждину, «сједе у почетку XIII стољећа „Теутони“, који подржавају живе трговачке везе с домовином,¹³ а и у Вуковару наилазимо на неке странце,¹⁴ али нити у једној славонској вароши у XIII вијеку није било која „језична“ скупина странаца досељеника била тако јака да би својом бројношћу наметнула осталим становницима своје право и свој језик. Зато је варошко славонско право у то доба »ius hospitum« или »ius civium«, а не »ius Teutonicorum« или »ius Saxonum« итд. Чини се ипак да су странци дошљаци били она група колониста која се прва борила за варошка права и, добивши их, пренијела их и на остале варошке становнике.

Од свих славонских краљевских градова загребачки Градец је за Арпадовића највише привлачио пажњу домаћих и страних насељеника. Осим што је био, како смо већ истакли, једина утврђена варош, био је и по правном положају изузетак по томе што му је јединоме пошло за руком сачувати у XIII стољењу непосредну подређеност краљу и његову тавернику. То значи да је Градец сачувао неокрњено „право мача“ градскога суца. Арпадовићи се, додуше, ниоу увијек једнако односили према томе свом граду — поготово га је посљедњи Арпадовић Андрија III запошљавао кришећи његове повластице у корист каноника¹⁵ — но ниједан није ишао тако далеко да би граду наметнуо некога великаша за господара, као што ће то касније чинити Жигмунд Луксембурговац.

Кад је с Карлом I сјела на пријестоље св. Стјепана нова француска династија напуљских Анжувинаца, она је донијела у селачку средњу Европу нови витешки дух, који је постепено почео продирали у друштво и у господарство. Мјесто селач-

¹² Некад се у хрватској историографији сматрало да су Латини у Vicus Latinorumu потомци оних бјегунаца који су за тзв. сеобе народа напустили тобоже разрушену Андаутонију на Сави, но такво се мишљење данас више не може одржати. Иако није искључено да су споменути Латини били поријеклом Французи, више је вјероватно ипак да су то били Талијани. Они су, наиме, имали жупну цркву Св. Антуна, па би та чињеница могла упућивати на закључак да су се, ипак, у бискупском подрађу населили дошљаци из Италије.

¹³ То закључујемо по терминологији коју од свих славонских варошана употребљавају само Вараждинци. Они у повластици коју им је 1209. издао Андрија II зову свога суца *rihtar* (*rihtardus*), док сами себе називају *burgenses*, а обе су ријечи преузете из њемачкога језика. Вид. Т. Smičiklas, *Codex diplomaticus Croatiae*, Zagreb 1904, 89. (даље: CD).

¹⁴ Вид. CD III, 346. Херцег Колуман даје 1231. повластице »Teutonicis, Saxonibus, Hungaris et Sclavis«.

¹⁵ Вид. MCZ I, 69—70.

ка војника заузима витез плаћеник, краљевске благајне пуне трговци и богати рудници, а сељак има мало времена одахнути. Наиме, он је сада закупник, дакле прави господар земље коју је закупио и о њему овиси колико ће прихода и природа имати и који ће дио однијети своме господару витезу. Нова подјела улота између кмета и његова господара могућа је једино уз судјеловање трећег судиолика, наиме, трговца. То не мора бити трговац по занату, то може бити сваки становник села и града који носи робу на продају. Према томе, и анжувиномском витешком друштву треба варошанин као неопходно потребна животна копча између њега и његова подложника. Без њега не може витез нити фатовати.

Дакле, ако наилазимо на разумијевање нових владара према славонским варошима, онда то није случајно. Ваља, додупе, пожалити што је Карло I изстрајујући свој апсолутизам и у питању градова мислио прије свега на себе, а тек онда на корист славонских праћана,¹⁶ али он је на крају ипак једну славонску варош учинио својом пријестолницом. Избор је, разумије се, пао на загребачки Градец, који се све до тридесетих година XIV стољећа сам храбро бори против својих непријатеља, не изуевши ни краља! Тек кад је Карло I 1333. посетио Градец¹⁷ и одлучио у њему подићи свој велики нови двор,¹⁸ сванули су градечким праћанима бољи дани. Краљ је отаџ одлучно на њиховој страни, потврђује им старе и даје нове повластице, заштићује посебним мјерама градечке трговце, једном рјечју, чини све да град израсте у праву пријестолницу. Зато је владавина Карла I и његова сина Јудовика I заиста „златно доба“ краљевске слободне вароши на брду Градецу.

Одличан политички положај града одражава се снажно и у његову друштву, и наравно, у господарству. „Читава комуна“, која се састоји из три вијећа (присежници, вијећници и старији суди), још увијек је представничко тијело које наступа у име читаве општине, али некадашње демократичне установе служе само као формални оквир за набујало градечко отмјено друштво које се у другој половини XIV стољећа скупило унутар и изван градечких бедема.

Док је у првој половини XIV стољећа, у доста изједначеној структури магистрата тек понеки одличник, као што је, на примјер, златар Никола,¹⁹ нарушавао демократско начело свакогоди-

¹⁶ Карло I је, на примјер, двадесетих година нововедене градечке трибуте почео без околишања употребљавати за себе. Вид. Н. Клавић, *нав. дјело*, 538.

¹⁷ *Нав. дјело*, 539—540.

¹⁸ Двор је био у југозападном углу градечког бедема, на мјесту гдје је касније била палача Зрински (данас на сјеверној страни Вранићанијева трга).

¹⁹ Он се спомиње у градским списима од 1322. до 1351, и то најприје као присежник, затим као судач и, најзад, као ислужени или старији судач.

шње измјене опћинских вијећа, у другој је половини стољећа такав „апсолутизам” појединача тешко замислити. Не зато што не би било домаћег градског патрицијата израслог из обртничких кругова, него зато што се посве измјенила управо структура тога патрицијата. Обртничка аристократија је уступила мјесто богатој трговачкој аристократији, новој свјежој снази која је преузела власт у граду. О борби за превласт међу члановима те аристократије свједоче седамдесетих година XIV стољећа први подаци у градским записницима о двоји магистрата на „језике” (lingue). Након трвења и сукоба у којима су падале и главе, одлучено је, очито ради смиривања прилика, да ће сваки од четири „језика”, тј. *Славени*, *Угри*, *Латини* или *Галици* и *Теутони* (Нијемци),²⁰ давати сваке године у опћинску управу по двојицу присежника (jurati) и четворицу вијећника (consiliarii), док ће се судија (judex) бирати сваке године из друге скупине, и то по поре прописаном редослиједу из 1377. године.

Дакако, двоја магистрата на „језике” само је вањски свима видљив „знак препознавања” за одређене политичке групе. Зато ономе тко се осамдесетих година XIV стољећа хтио укључити у политички живот у граду није преостајало друго него да се придружи једном од „језика”. По свему судећи, најжешћа се борба о власт води тада између Угра и Гала (талијанских Француза), док су тада Нијемци нешто повученији, а за Славене се једва и чује.

Према подацима којима располажемо, смлијемо закључивати да се уговорени редослијед „језика” у магистрату одржао до 1387. Године 1383. имају свога суца „Нијемци”, 1384. Латини, а 1385. Славени. Међутим, оштри сукоби између Угра и Гала односно Француза нису само пореметили редослијед него су довели до уклањања угарскога суца. Он је убијен. Већ 1387. бирају се за суца први пут *Иван Павлов* од „угарскога језика”, човек који ће још четири пута заузети судачки положај! Он је судија и 1390, 1395, 1398. и 1402 (а можда и касније, јер од 1402. до 1413. нема сачуваних градских записника). Опетовани избор угарскога кандидата била је не само напрада угарској странци због убојства њезина суца него и доказ да је краљ Жигмунд стекао потпуну превласт над градом.

Међутим, талијанска странка прогурала је свога кандидата Луку Бониола на власт, али уз њега су као присежници и вијећници *Талијани* односно *Латини*.²¹ То значи да су из магистрата, макар и привремено, уклоњени Французи (Gallici, Galli), и то је била без сумње казна за „уроту” против Жигмунда. Кад је 1389. дошао у магистрату ред на Славене, они бирају Франђу Маркова,

²⁰ То је редослијед „језика” приближен у записницима за 1377. Вид. MCZ V, 75—76.

²¹ MCZ V, 287.

који међу својим вијећницима има једнога турополског племића. Међу латинским вијећницима још увијек нема Француза. Уз бивше суце улази међу вијећнике и некадашњи краљевски тридесетничар Мафеј. Ипак се 1390. године ситуација нешто изменила, и то у корист Француза. Међу вијећнике се успјева угурати *Chon* или *Chun*, уз *Gyvan Benediktovog* један од најодличнијих чланова француске странке. Ситуација се у вароши ипак још није смирила. То доказује нови проглас: ако било који странац започне битку с трађанином или с градоким становником, и ако је странац у тој борби убијен, нитко из града неће бити кажњен.²²

Ипак су Французи, поготово они из Фиренце, толико јаки да за сучевања Нијемца Ивана Јакобовог (1391. год.) поновно постижу превагу у талијанској странци. *Gyvan* и *Chun* с Пером и *Regencolom* заузимају вијећничке положаје, тако да се у градоким записницима опет говори о „француском језику“. Споменути су вијећници »*lingue gallicalis*«. ²³ Био је то само увод у потпуну побједу, до које долази 1393. године, кад је суцем изабран *Gyvan Benediktov*. Штета што недостају биљешке о саставу магистрата од 1392. до 1413. године. Кад бисмо их имали, открили бисмо без сумње зашто су 1394. и 1395. потиснути с власти Славени који су 1394. год. имали право поставити свога суца. Није ли и то одраз политичких прилика у хрватским земљама?²⁴

Тек након сучевања Нијемца Миклина, изабире Славени Ивана, сина Стјепана званог Божо, којег затвара медведградски капетлан. Пошто су се идущих година измјенивали Нијемци и Угри, долази поновно на ред француски кандидат, и изабран је *Chun Ivanov*.

Пописи чланова магистрата из 1413. године даље, додуше, нису цјеловити, али је могуће утврдити да се увријежени редослијед чува. Падају такођер у очи двије чињенице: прва, да се у првим десетљећима XV стољећа увријежио непотизам у толикој мјери да се може говорити о владавини неких породица, и друга, да управо у години Жигмундове смрти, дакле 1437, престаје у пописима присежника и вијећника разликовање по „језицима“.

Премда ни преостале странке не бирају сваке године нове чланове магистрата, ипак непотизам долази најјаче до изражаја у талијанско-француској странци. Већ је споменуто да ту странку воде Фирентинци, посебно чланови породице *Boncarmissa*, тј. отац и његова два сина. Већ према првим познатим подацима, *Gyvan Benediktov* се назива *ser*,²⁵ што значи да се сматра племићем. Он је прије 1382. године ушао у магистрат као јурат, остао

²² MCZ V, 319.

²³ MCZ V, 335.

²⁴ Мислимо на овладавање уставника 1394. године код Добора, када су ухваћена браћа Хрвати и њихови многобројни присташе.

²⁵ MCZ V, 106.

је затим у њему као судица и вијећник све до своје смрти 1421. године. Гуван има два сина, старијег, *Бенедикта*, и млађег, *Павла*, и обојица такођер улазе у опћинска вијећа. Отац и синови се измијењују у магистрату и Бенедикт излази из њега тек 1437. године, дакле кад због реформе управе мора напустити дотадашње градске службе.

Слично је и с другим Фирентинцем, *Чопот*, или *Чупот Ivanović*. Он је 1375.²⁶ један од осморице присежника и остаје у магистрату вјероватно такођер до своје смрти. Колико је данас познато, он је два пута судица (1400. и 1422. год.). Његов син *Тома*, који се, без сумње, родио кад је отац већ био у поодмаклим годинама, улази у градско вијеће тек 1433. и остаје у њему до реформе магистрата 1437. године.

Већ смо неколико пута споменули промјене које су настале у опћини 1437. године. То је та друга чињеница с којом се одмах упознајемо у градским записницима из споменуте године.²⁷ На први се поглед чини као да је разлика једино у повећању броја вијећника. Мјесто 20, сада их је 24! Али, ако успоредимо попис чланова магистрата из 1436. године с новим, неће нам бити тешко установити да су јурати — *нови људи!* Мјесто Барнабе и Николе (од „утарског језика“), Петра и Фрица од „Нијемаца“, Марина и Антонија »de lingua italica« те Валента и Деметрија од „Славена“, изабрани су: Јакоб, Иван, Јурај, Матија, Јурај, Блаж и Никола и други Никола. Попис вијећника је, такођер, врло занимљив. Први пут се уз име налази изричито наведено што вијећник који је изабран ради! Дакако, не код свих вијећника, али код већине. Ево првога пописа вијећника по новом систему: Јансек, Иван трговац, Блаж брат господина Антонија, Дионизије кројач, Петар кројач, Бенедикт кројач, Блаж Курманић, Матеј Керсвалд, Матеј декан, Мартин кројач, Клемент уздар, Емерик Шега, Андрија Циганин, Петар бријач, Михајло Јурјев, Гргуор трговац, Блаж Чарантовић, Андрија ковач, Антоније декан, Никола Богданић, Андрија Болданић, Брикције рибар, Стјепан зидар и Валентин столар.

Према томе, ако међу обртнике убројимо и двојицу декана, произлази да су од двадесет четворице вијећника најмање четрнаесторица обртници или мали градски трговци. Није искључено да су се сличним послом, дакле обртом или трговином „на мало“, бавили и они којима је у актима забиљежено само име и презиме, као, на примјер, Богданићи. Све у свему, ријеч је о новом *пучком вијећу* у којем углавном нису нашли мјеста дотадашњи вијећници и јурати. Колико се то уопће може установити, преузета су уз суца Јакшу Болиног (од „њемачког језика“) само тројица вијећника из 1436. год. (један „Угрин“ и двојица „Славена“). Међутим, упада у очи да није преузет у нову управу нитко

²⁶ MCZ I, 248.

²⁷ MCZ VI, 266—267.

из талијанско-француске странке и само споменути судица од „Нижемаца“.

Тако трговачка аристократија, која је, уз кратке прекиде, готово педесет година владала у вароши, није више на власти. Не усуђујемо се утврдити да је она срушена, јер нема ни трага борби за власт у вељачи 1437, кад је изабран нови „пучки“ магистрат. Као неки мост између старих чланова аристократије, која је ионако у одумирању, и нових пучких вијећа присежника и вијећника послужио је *судица*. Јакоб је син некад врло истакнутог члана „њемачке колоније“ Ивана званог Боле.

Дакле, према ономе што је остало забиљежено у актима 1437. године, долази до бескрвне реформе управе: мјесто трговачке аристократије страног поријекла — која је, додуше, стекла индигенат на Градецу — нова владавина „славенских“ и „угарских“ обртника и *малих трговаца* који су, без сумње, захтијевали да се број вијећника повећа. Они отад остају на власти током читава XV стољећа. Прелиставамо ли књиге судских записа у које се на почетку сваке године уносе подаци о градским чиновницима, видјет ћемо да до 1526. године у бити *магистрат остаје обртнички!*²⁸

О структури градскога друштва у посљедњим годинама XIV стољећа изванредно је свједочанство попис „бунтовника“ који су 1397. навалили на сусједни Каптол.²⁹ Бискуп Иван који саставља попис додуше није одвише истинољубив, али неће бити никакве сумње да му треба вјеровати кад објављује имена *вођа!* То су, без сумње, они „бунтовници“ које бискуп оптужује као *заставнике* (*vexillifer*), а то су двојица *Фирентинаца*: *Кун* и *Рогерије*. Обојица су, према подацима бискупова пописа, и *заставници* и *тровоци* (*mercator et vexillifer*)! Стога нема никакве сумње да водство над четама које иду у напад преузимају Фирентинци, можда точније фирентински Французи који су и овдје као и у Фиренци радо примани и у војничку службу.

Погледајмо што се о тим Фирентинцима може наћи у градским књигама на крају XIV и у првим годинама XV стољећа.

На жалост, за *Chuna Ivanovog*, који се у изворима од шездесетих година XIV стољећа назива и *Gallicus* и *Latinus*, не знамо којој је породици припадао. И у попису *курија* и њихових власника из 1368. год. споменут је само по имену.³⁰ Десетак година касније, *Chun* је међу *јуратима*.³¹ Оженио је *Бенику* (*Benicha*), кћер Луке Бониола, такођер талијанског Француза. Деведесетих година XIV стољећа почиње куповати у граду некретнине, а то,

²⁸ Још једном је 1438. на челу присежничкога вијећа Фирентинац Тома Конов (MCZ VI, 281), али је он изабран тада само зато што је градски судица сенски племић Марин Клариф који је Томин — ујак!

²⁹ MCZ I, 378—384.

³⁰ MCZ XI, 235.

³¹ MCZ I, 248.

без сумње, значи да добро зарађује у трговачким пословима. Брат му његове жене продаје једну зиданицу,³² а опћина му продаје запуштену кућу која је некад припадала бану Микуцу.³³ Chun и сам тргује некретнинама, но у сачуваним купопродајним уговорима не наводе се цијене проданих кућа и станова. И жена Chupova је наслиједила од оца лијеп иметак. Кад је Chun дао за цркву Св. Ивана у Новој Веси 117 флорена, жена му је за награду дала половицу својих дућана на Градецу.³⁴ Чини се да Chunu „марш“ на Каптол 1397. године не смањује утлед у вароши, напротив, то-тико га, чини се, уздиже да 1400. постаје — *судац*! Према једној биљешци из те године, Chun је *викар загребачке бискупије*!³⁵ Можда је он само присвајао горњи наслов, но остаје чињеница да му градечки нотар даје наслов: *vicarius episcopatus zagrabien- sis temporalis*! Није ли он с тим и тако високо постављеним циљем ишао на катедралу и бискупију? Chun и као старији, тј. ислуже- ни судач остаје на услузи опћини. Године 1406. иде с другом дво- јицом судача краљу Жигмунду у Будим и носи на потврду гра- дечке повластице, а касније и порез.³⁶ Његов се изванредан поло- жај у вароши потврђује и за сукоба 1422. године, кад је изабран поново за суца. Умире прије 1431. и оставља другу жену *Ката- рину* и заједничког сина *Тому* те кћер *Дору*. Друга Chupova же- нидба Катарином (Регином) показује колико је досељени Фи- рентинач ухватио чврсто коријење у нашим крајевима. Док прву жену бира, како смо се могли увјерити, из круга својих послов- них и „националних“ другова, друга је супруга Сењанка из по- родице Кларић (Clario) чији ће брат Марин бити не само сењски него и градечки судач. Он помаже најприје Chupову сину *Тому* да уђе у магистрат, а затим након ране Томине смрти, води бригу о његовој сирочади *Јурју*, *Лудовику* и *Доротеји*.³⁷ Бранећи огорче- но њихово право првокупа на телкине дућане на Градецу, улази у дуготрајне парнице с другим Дориним сусједом присежником Блажом и на крају ипак побјеђује. Дора Chupova се, иначе, уда- ла за некога племића *Јурја* званог *Охлуп* из Брежица. Он је као нови човјек у вароши без устручавања продао све женине не-

³² MCZ IX, 348.

³³ MCZ IX, 92. »Item quod quia magnificus dominus Akus banus et sui successores a pluribus retroactis temporibus dacia domini nostri regis solvere non curavit et alia servicia de quodam fundo suo ... ideo nos eundem fundum pro eisdem daciis vendidimus Chuno Latino perpetuo possidendum.«

³⁴ MCZ IX, 101. »Item quod quia Benicha filia condam Luce Bonioli consors videlicet Chun Latini, jurati, ob amorem virilem seu racione soluclonis centum et sedecim flor. auri, quos idem Chun ad ecclesiam beati Johannis de Nova villa persolvit, ideo ipsa Benicha rectam et equalem medietatem sue stacionis per patrem testamentaliter legatam, condonavit.«

³⁵ MCZ IX, 114. »Item Phabianus filius Nicolai de Stephanouich donavit quandam terram suam sibi per olim Nicolaum Virus datam, domino Chuno vicario episcopatus zagrabien- sis temporalis, tempore dicti iudicis.«

³⁶ MCZ II, 9, 12.

³⁷ MCZ IX, 340.

кретнине, које нису биле незнатне, сусједу, раније споменутом јурату Блажу. Овај му је за њих дао доста велику своту од 90 флорена.³⁸ И Дора Chonova умире доста рано, прије 1451. године и њезином смрћу нестају „прави Фирентинци“ у Chonovoј обитељи. Према томе, изванредан примјер за упознавање начина на који страни кондотијери — Chun је, без сумње, дошао у службу Анжувинаца — у малој градској средини постају успјешни пословни људи и политичари, а како се повремено ипак у њима буди и страст за војевањем, тада узимају у руке заставу и оружје и воде своје суграђане на „непријатеља“ на сусједном брежуљку. Будући да је пословно везан за Градец, Chun не може себи приуштити као други витезови да пође с краљем у туђину. За Житмундове владавине имао је заиста доста прилике за то.

Други заставник побуњених грађана је такођер Фирентинац Рогерије, према ријечима оптужбе, заставник и трговац (Rogerius de Florencia, mercator et vexillifer).³⁹ Подаци о њему су у градским списима тако оскудни да се не може утврдити из које је фирентинске породице потекао. За разлику од Chuna, Рогерије се никад не назива Французом (Gallicus), него увијек Латином (Latinus), па то можда значи да није поријеклом био Француз. Рогерије је, врло вјеројатно, вјешт у новчаним пословима и опћина му повјерава, заједно с неким Михајлом и раније споменутиим Chunом, закуп кнежије (тако се заједничким именом називају опћински приходи који се дају у закуп).⁴⁰ Деведесетих година XIV стољећа купује некретнине на Градецу, и то у заједници с трећим познатим Фирентинцем из тога доба, наиме, с Пером Ангели.⁴¹ Још је у купопродајном уговору из 1398. године нотар записао његово име,⁴² но то је уједно и посљедња вијест о његову мирном пословању у вароши. Већ 1400. год. је у градским записницима записано да је опћина продала земљиште Рутерија Латина због неких његових „испада“, а купац је био свећеник Иван.⁴³ Иако није искључено да се још неко вријеме задржавао на Градецу, ипак о њему или члановима његове обитељи нема у градским списима из XV стољећа никаквих вијести. Могуће је, дакле, да је дошао на Градец као самац, да је неко

³⁸ MCZ X, 78.

³⁹ MCZ I, 383.

⁴⁰ MCZ IX, 60. »Item quod quia Mychael, Chun et Pero Latini de knesya nobis satisfecerunt, ideo ipsos expedit, tempore iudicatus dicti Johannis.«

⁴¹ MCZ IX, 79. »Item Gallus sartor et Dyka consors sua vendiderunt Rugerio et Peroni de Florencia mediam curiam fundi ipsorum...«

⁴² MCZ IX, 101. »Item Rogerius mercator de aedem Florencia vendidit domum suam prope domum Galli sartoris eidem Peroni pro triginta sex flor. auri...«

⁴³ MCZ IX, 118. »Item nos communitas vendidimus fundum Rugerij Latini propter quosdam suos excessus Johanni presbitero, tempore dicti iudicis.«

вријеме дијелио добро и зло са својим колегом Пером, тада је судјеловао у нападу на сусједни Каптол 1397. кад је, можда, починио неки „ексцес“ свећенику Ивану и опћина га је морала казнити. Отад више нема воље живјети у вароши и, по свој прилици, одлази натраг у Италију.

За разлику од свога друга Рогерија, Перо, фирентински трговац из породице *Ангели*, није судјеловао у нападу 1397. године. Он је у то доба већ ожењен и има одраслог сина *Ивана*. Могуће је да се Перо доселио на Градец већ шездесетих година XIV стољећа. Али, он тек 1391. улази у магистрат, кад је изабран за присежника. У првим познатим пописима опћинских чиновника из XV стољећа на том је мјесту већ његов син *Иван*, који тада остаје у магистрату све до 1434. године. Тада је изабран за *суца!* Иван има, као што је имао и отац, зиданицу и дућане на Градцу, па није неоправдана претпоставка да су се обојица бавили трговином. Није искључено да је син водио повремено послове у Италији или, точније, из Италије, из Фиренце. Године 1429. предаје све своје некретнине своме очуху присежнику Брикцију,⁴⁴ но већ идуће године му Брикције све враћа и отац Перо остаје у вароши. Пред нама је, дакле, примјер оца и сина који одлазе из Фиренце у туђину само с намјером да се баве трговачким пословима, који их толико уздижу да улазе међу градечки патрицијат и затим и у магистрат.

Врло је карактеристично да већ седамдесетих година, кад се у градечким градским записницима појављује Фирентинац *Gyuan Benediktov* из породице *Boncarmissa*, има, како смо раније упозорили, наслов *ser*. То би могло значити да је већ у својој домовини припадао патрицијату или бар одличној грађанској породици. Његову политичку каријеру угрозили су готово догађаји 1387. године. У градским земљишним књигама, наиме, читамо да је господин Ладислав од Лошонца, капетан и северински бан, „подијелио милост“ *Gyvanu Benediktovom* опростивши му неvjеру (*notam infidelitatis*), а *Gyvan* је на то, како у записнику пише, заједно са својом женом добровољно поклонио све своје посједе Жигмундову бану.⁴⁵ Како се то догодило нешто прије 1387. год. нема сумње да се *Gyvan* придружио присташама Карла Драчкога кад је овај путујући кроз Запреб ишао у Будим да ондје преузме власт. Штета што није познато колико је некретнина *Gyvan* имао прије него што се укључио у буну, но стјече се до-

⁴⁴ *MCZ IX*, 181. Иван оставља за себе само један стан или кућу (*domus*), и то »*ratione civilitatis*«.

⁴⁵ *MCZ IX*, 33. »*Item quod quia dominus Ladislaus de Lonchonch capitaneus et banus de Zewrino, Gyuan filio Benedicti de nota infidelitatis in quam est repertus, gratiam fecit, ideo ipse Gyuan et sua consors universas possessiones eorum eidem domino Ladislao sponte condonarunt et contulerunt, tempore predicti Myklini iudicis.*«

јам да је Gyvan убрзо надовнадио губитак.⁴⁶ У сваком случају, Gyvan је убрзо толико „рехабилиитиран“ да је 1393. могао бити — судаци⁴⁷ Дакле, истакнути је Фирентинац поновно међу градским првацима и зато заједно с осталима иде у „поход“ 1397. године на Каптол. Службени прадоки списи називају Gyvana једном цигларом (teglator),⁴⁸ но то му, по свој прилици, није било главно занимање, него један од послова којима се у граду бавио. Нема сумње да га је будимски двор добро познавао јер му је краљ 1382. год. повјерио тридесетничарску службу.⁴⁹ И опћина је била с њим у добрим односима, па му је и уступила једно мјесто за подизање млина на потоку Медвешчаку.⁵⁰ Дакако, такав човјек улази и у магистрат: најприје је присежник, затим вијећник и на крају, како смо видјели, судач. Чини се да га је привремени губитак цјелокупног имања приморао да узме у закуп доминиканске земље.⁵¹ Изнајмио је, такођер, један опћински млин на потоку.⁵² Али, он се није бавио на Градецу само трговином. Користи су му доносили и купљени виноградни на градском подручју које је дао у обрађивање уз годишње подавање. Посљедњих година XIV стољећа долази на Градец и његов брат Фрањо, с којим држи дућан, веројатно на Маркову тргу.⁵³

И Gyvanovi синови улазе у опћинска вијећа, али им службе престају као и код осталих чланова трговачке аристократије након реформе магистрата године 1437. Године 1447. продаје Бе-

⁴⁶ Нелме, 1392. год. (MCZ IX, 60) купује Gyvan неке нове некретнине (ораницу и врт), а има тада и неки виноград за који му опћина издаје нове исправе. Исто добија и за два врта, вјеројатно у подпраћу. Идуће му године продаје свој врт сам Кун, а од једног другог праћанина купује Gyvan још један виноград (MCZ IX, 67).

⁴⁷ MCZ IX, 66—72.

⁴⁸ MCZ V, 152. Чини се да је у опћинској служби јер она одређује да »Gyvan teglator suam calcinam incendere debet usque quindenas, quod si non incenderit extunc sequenti die Jacobus Bole ipsam incendere debebit, et suas expensas super ipsa calcina erogatas liberam habebit recipiendi facultatem, residuitatem autem pro eodem Gyvan relinquendo«. Gyvan је, дакле, у предвиђеном року био дужан почети с гашењем вагна, иначе ће тај посао опћина повјерити његову супарнику Јакобу Болином, једном од најодличнијих представника „њемачке“ колоније на Градецу.

⁴⁹ Године 1382. оптужио је неки Мартин „бившег присежника Gyvana тридесетничара“ (Gyvan tricesimator condam juratus) да је купио коња који је њему био украден, али је тридесетничар с помоћи свједока доказао да није знао да је живоилиња украдена. Суд га је зато ријешши кривње и Мартину дао право да свога коња откупи од Gyvana.

⁵⁰ MCZ IX, 7.

⁵¹ MCZ IX, 71.

⁵² MCZ IX, 71.

⁵³ MCZ IX, 104. »Item dominus Franciscus Boncarnissa de Florencia vendidit quandam suam vineam Gyvan condam judici fratri suo, tempore dicti domini Johannis.«

недикт Gyvanov све своје некретнине загребачком бискупу Бенедикту и пријма га за свога адоптивног оца.⁵⁴

Према томе, Gyvan је попут других својих земљака Фирентијанаца замијенио свој родни град с нашим Градецом да би у њему с члановима своје обитељи нашао нову домовину. Штета што сачувани извори не дају одговор на питање зашто је Gyvan напустио Фиренцу. Његов долазак у Славонију могли бисмо повезати с владавином кнеза Карла Драчкога у хрватским земљама.

У попису бунтовника из 1397. године налази се још један талијански трговац (apothecarius), само што је у њему лоше забијежено његово име. То је Јакмел (Jakomellus или Jakmelus, па и Jalimel) син Киринов, кога као бившега суца ставља градски нотар 1382. на чело пописа градских вијећника заједно с Луком Бониолом, такођер бившим суцем.⁵⁵ Чини се да је, такођер, био поријеклом Француз (Jakmello Galicus), али се никад у изворима не спомиње град из којег је дошао у Славонију. Свакако је један од најутледнијих праћана седамдесетих година XIV стољећа и 1375. је биран за суца. То је било врло ратоборно доба, тако да је и његов живот био у опасности. Јакмела је, наиме, ноћу хтио убити неки Иван, који је због свога чина био осуђен на глобу од 25 марака.⁵⁶ Тада је било и паликућа у граду, па им је Јакмел као судија морао изрицати казне. Чињеница да се Јакмел налази 1377. године на челу „њемачких вијећника“⁵⁷ говори о његовој популарности и изван његове „националне“ или „језичне“ групе. О његовој се трговачкој дјелатности, на жалост, не зна ништа. Из извора се разабире тек толико да су му неки људи у граду дужни, али се из судских одлука не види како су настали ти дугови. Јакмел остаје као старији судија у магистрату до 1397. кад се у градским списима губи о њему сваки траг. Имао је сина Перенкола (Perencholus), који се 1394. године спомиње уз оца као присежњик. Будући да о њему у XV стољећу нема више никаквих вијести, или је иселио из града или је умро прије оца.

⁵⁴ MCZ X, 77. Бенедикт је продао зиданицу у вароши, врт у подрачу, два винограда и три шуме на градском подручју бискупу Бенедикту »tamquam patri suo adoptivo, jamque novo concivi et cohabitatori nostro«, уз увјет да он проданим некретнинама располаже како жели, али их не смије отуђити испод судске власти градечке општине. Надаље, бискуп не смије и не може Бенедикта све до смрти избацити из куће, него га је, напротив, дужан „добро хранити и облачити све до смрти и мртвога часно покопати“. Све је то утврђено у посебном уговору.

⁵⁵ MCZ V, 159. »Item dominus Jakumellus Kyrini iudex, dominus Luca Bonioli, iudices; Philippus Mauri, Gyvanyn filius Mychaelis, Benedictus Rambol — lingua galicali.« Према томе, споменути праћани су били вијећници „француског језика“.

⁵⁶ MCZ V, 10. »Item Johannes contra iudicem Jakomellum est in XXV marcis convictus in eo, quod ipsum noctis in silencio cum securi interficere voluisset.«

⁵⁷ MCZ V, 76.

Луку Бониолова додуше не спомиње бискуп у своме попису бунтовника 1397. године, али то је врло вјероватно зато што тада није више био на животу. Лука је раније, тј. осамдесетих година XIV стољећа једна од најважнијих личности у талијанско-француској колонији на Градцу. Године 1388.⁵⁸ је судија и кнез (има у закату кнежију — опћинске приходе) и након тога остаје, као и други чланови патрицијата, у магистрату. Године 1376. је опћински адвокат (прокуратор). И он је, изван сваке сумње, трговац, а поријеклом је Француз.

Разумије се, то нису сви подаци о талијанским Французима на Градцу поткрај XIV стољећа. Фирентинска је колонија била доста бројна и око 1390. године било је на Градцу најмање десетак Фирентинаца, који су сви редом припадали тој трговачкој аристократији. На примјер, 1387⁵⁹ се спомињу *Улрик* и *Марко* »Gallici de Florencia«, док су десетак година касније двојица пословних другова Фирентинци *Перо* и *Рогерије*, о којима смо већ писали.

Међутим, споменимо и то да је и раније, тј. шездесетих година, било на Градцу фирентинских „колониста“, од којих издвајамо браћу *Петра*, *Тадеја* и *Пихоција* из породице *Карбона*. Краљица Елизабета изричито тврди 1369.⁶⁰ да је *Тадеј* њезин дворјаник (*Tadeum Gallicum nostrum fidelem familiarem, dictum de Karbonibus*). Он је тада био оптужен због убојства тридесетничара *Фрање*, али га је краљица знала извући из неприлике.⁶¹

И *Мартин Ренис* је такођер *Гал* (*Gallicus*), дакле Француз из Италије. И о њему је сачувано доста података из којих се разабире да је био трговац.

Могли бисмо и даље набрајати истакнуте чланове талијанско-француске колоније на Градцу у другој половини XIV сто-

⁵⁸ MCZ V, 287, 296.

⁵⁹ MCZ IX, 34.

⁶⁰ MCZ I, 234.

⁶¹ И прије 1369. године долазило је до сукоба грађана с краљичиним тридесетничарима, али је те године убијен *Фрања*, помоћник тридесетничара *Сарацена*. Варошани су пребацивали кривицу за убојство на *Тадеја* из породице *Карбона* и одузели су му као убојици имања које је имао у вароши. Вудући да је *Тадеј* био краљичин дворјаник, обраћа се Елизабети тврдећи да је невин. Краљица се тада налази у *Вировитици* и прије него што је испитала ситуацију планула је на грађане корећи их што су се усудили осудити *Тадеја*. Сумња се, међутим, проширила и на његову браћу, па су и они пошли пред краља у *Вировитицу*. *Пихоције* и *Петар* додуше признају да је прошлог Ускрса између њих и покојног *Фрање* настала препирка и свађа, заправо мали рат, али да је у тој тужби тридесетничара *Фрања* ударио с леђа *Ловро*, кмет магистра *Николе*, који је био тијан, а дошао је да проматра сукоб. Краљу се, додуше, није свидјела та прича, али је, ипак, с краљицом одлучио спасити овоје људе. Зато је грађанима заловиједио да смјеста врате конфисцирана имања. Међутим, убрзо се видјело да је краљевски брачни пар у *Вировитици* ипак превагљо. Било је очито да су повјеровали својим људима зато да их што

љећа, но наилазили бисмо увијек на сличне појаве у том доста затвореном друштву. То су понајвише људи који су одлучили остати у вароши као њезини стални насељеници. Били су међусобно родбински и још више пословно повезани и мијењали су се у частима у општинској управи. Неки између споменутих градечких патриција одлазили би пословно изван града, али би се у њега враћали, јер су у граду живјеле њихове обитељи. Они се обично тако добро уклапају у отијено градечко друштво да и у другој генерацији задржавају одличан политички положај. Синови очева судаца постајали би чланови магистрата, а често и суди. Нови положај који су стекли у граду утјече и на њихов однос према општини. Већина ових „натурализираних“ Француза или Талијана здружено заступа интересе општине, јер су истовјетни с њиховима. Зато и воде 1397. године своје суграђане у борбу на сусједни Капгол и бискупштуру.

прије ослободе из руку грађана. Најзад, злочин је почињен на светак, на улици, и било је толико свједока да починиоци нису тако лако могли преварити грађане. Уз то су краљ и краљица, поводећи се за првим дојмовима, радили против варошких повластица, а то је било довољно кривцима да се изгубе из града. Чим су, дакле, краљевски дворјаници напустили Градец, Елизабета се сјетила права варошког суца! Она поновно пише писмо на Градец. Признаје да су запребачки трговци *Питоције, Петар и Тадеј, поријеклом Французи* (Puchocius, Petrus et Tadeus Gallici, mercatores de Zagabria), добили истина њезино заштитно писмо упућено бану Зудару, али будући да сви грађани и становници Градеца спадају под суд варошког суца — а она неће радити против вароши! — нека нити споменути Французи не буду изузетак! Штотише, нека ни бан не дира варошке повластице. Вид. *MCZ I*, 234—236.

Типичан примјер владарске правде у XIV стољењу: кад је ријеч о спасавању властитих људи, онда се без милости и устручавања газе варошке повластице, којих се владари одједном „сјете“ тек кад више нису у питању њихови интереси.